

Editor	Ștefan Bălici
Comitet de redacție	Irina Iamandescu Raluca Iosipescu Sergiu Iosipescu Daniela Mihai Oana Gabriela Petrică Corina Mihăescu Bogdan Șandric Dan Matei Aurelian Stroe Iozefina Postăvaru Florentina Matache Iuliu Șerban
Secretar de redacție	Ruxandra Șerban
Design grafic	Andrei Turenici (Daniel & Andrew Design Studio)
Tehnoredactare	Florentina Matache Ioana Maria Petrescu

Copyright: Institutul Național al Patrimoniului 2017

Autorii textelor și ilustrațiilor și INP dețin toate drepturile asupra ediției de față și își asumă responsabilitatea conținutului articolelor.

Reproducerea integrală sau parțială a textului din această lucrare este posibilă numai cu acordul scris al INP.

Adresa Redacției BCMI:

Institutul Național al Patrimoniului

Ienăchiță Văcărescu 16, sector 4, București
Tel: 021 336 6073, Fax: 021 336 9904
www.patrimoniu.ro

Cuprins	6	Editorial ȘTEFAN BĂLICI
1 Cronică legislativă	10	Despre necesitatea continuării procesului de codificare a legislației patrimoniului ADRIAN CRĂCIUNESCU
	20	Modificări legislative recente în domeniul protejării patrimoniului imobil ADRIAN BĂLTEANU
2 Patrimoniul în dezbatere	26	Programe internaționale de promovare a patrimoniului RALUCA MUNTEANU
	32	Marca Patrimoniului European, expresie a unui deziderat pentru Europa ALEXANDRA ȚINȚĂREANU
3 Șantiere de restaurare	46	Proiecte cu finanțare externă gestionate de Ministerul Culturii și Identității Naționale prin Unitatea de Management a Proiectului, finalizate între 2012–2017 1 Programul PA16/RO12 2 Programul F/P 1562 (2006)
	60	Proiecte cu finanțare guvernamentală din bugetul Ministerului Culturii și Identității Naționale, gestionate de Institutul Național al Patrimoniului Programul Național de Restaurare (PNR 2017)
	84	Prin trei secole alături de Comisia Națională a Monumentelor Istorice HANNA DERER
4 Din activitatea sistemului public de protecție a patrimoniului cultural	89	Dosare de clasare și declasare din anul 2017 SILVIA COSTIUC
	106	Raportul anual de monitorizare a monumentelor istorice din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial – 2017 ȘTEFAN BĂLICI, JOSEF KOVACS, IOZEFINA POSTĂVARU, ANCA FILIP, CORNEL CONSTANTIN
	148	Lista specialiștilor, experților și verifcătorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice, atestați în cursul anului 2017
5 Patrimoniul în actualitate	154	Evenimente, proiecte culturale, cronici și recenzii
6 Evocări	170	Dan Nicolae / VLADIMIR CIOBANU Mircea Crișan / HANNA DERER Ruxanda Beldiman / MIRCEA ALEXANDRU HORTOPAN Liviu Brătuleanu / AURELIAN STROE

Raportul anual de monitorizare a monumentelor istorice din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial – 2017

ȘTEFAN BĂLICI

Director general INP

JOSEF KOVACS

Șef secție Patrimoniu Mondial, INP

Vom publica începând din acest prim număr al noii serii a Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice rapoartele anuale de monitorizare a monumentelor istorice din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, într-o formă prescurtată, sintetică. Urmărim să informăm astfel publicul cu privire la starea și problemele acestor monumente și la demersurile întreprinse, la nivel central și pe plan regional și local pentru mai buna lor protecție și punere în valoare.

În rândurile următoare sunt punctate câteva coordonate ale activității de protecție și gestiune a acestui patrimoniu excepțional și sunt expuse câteva probleme de ordin general, care se reflectă asupra întregii activități în domeniu.

Coordonate generale

România a devenit parte a Convenției patrimoniului mondial prin Decretul Nr. 187 din 30 martie 1990 pentru acceptarea *Convenției privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, adoptată de Conferința generală a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură la 16 noiembrie 1972*, publicat în Monitorul Oficial nr. 46 din 31 martie 1990.

Urmarea acestui demers a fost transmiterea în anul 1991 către Comitetul Patrimoniului Mondial a primei Liste indicative a României, cuprinzând 18 poziții. Prima înscriere a fost cea a unui monument natural, tot în 1991 (Delta Dunării), urmată de înscrierea a trei poziții culturale în anul 1993 (Biertan și biserica sa fortificată, Bisericile din Moldova, Mănăstirea Hurezi), în anul 1999 a încă 3 poziții și a unei extinderi (Bisericile de lemn din Maramureș, Centrul istoric al Sighișoarei, Cetățile dacice din Munții Orăștiei, Satele cu biserici fortificate din Transilvania), în anul 2010 o extindere (Mănăstirea Sucevița), iar în anul 2017 un nou monument natural, de tip serial (Pădurile seculare și virgine de fag din Carpați și alte regiuni ale Europei).

În anii următori acceptării Convenției au fost adoptate o serie de măsuri legislative care asigură cadrul legal pentru protecția monumentelor istorice, dar și cadrul special pentru monumentele înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Monitorizare

Monitorizarea anuală a monumentelor istorice (individuale sau seriale) din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este realizată de Institutul Național al Patrimoniului, prin structura proprie, Secția Patrimoniu Mondial. În 2016, INP a primit prin Hotărâre a Guvernului (nr. 908/2016) 6 posturi noi pentru această structură, care însă nu au fost aprobate și alocate de facto de către Ministerul Culturii și Identității Naționale. În prezent această structură funcționează cu doar doi specialiști, la care se adaugă alți trei din alte structuri funcționale ale INP, cu delegare de responsabilități, în plus față de cele curente ale posturilor lor. Este deci un mod de funcționare care suprasolicită un personal insuficient.

Protecție și gestiune

Gestionarea monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este asigurată, conform normelor legale, de către Comitete de organizare UNESCO (COU), prin planurile anuale de gestiune și programele de gestiune. Instrumentul-cadru specific, programul general de protecție și gestiune, reglementat prin Hotărârea Guvernului nr. 1268 / 2010, a avut însă un termen de valabilitate fix (sic!), de cinci ani, care s-a consumat în noiembrie 2015, conducând la blocarea întregului sistem. Ca urmare a acestei situații, în prezent nu există nici o structură organizatorică funcțională care să asigure protecția și gestiunea monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial. Niciunul dintre aceste monumente nu are plan de protecție și gestiune, Comitetele de organizare UNESCO care reuneau reprezentanți la nivelul județelor ai autorităților și comunității au încetat să funcționeze, iar coordonatorii desemnați de fiecare Comitet nu mai au baza legală pentru a-și exercita funcția.

INP a propus în 2016 ministerului de resort un proiect de reglementare care revizuieste și integrează atât prevederile privind monitorizarea, cât și pe cele privind protecția și gestiunea, proiect care a fost analizat și avizat de Comisia Națională a Monumentelor Istorice. Dată fiind situația expusă, rezolvarea acestei probleme este o urgență. Ulterior vor trebui elaborate planurile de protecție și gestiune pentru fiecare monument istoric sau monument istoric serial înscris în Lista Patrimoniului Mondial.

Reglementare urbanistică

Protecția monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial și a cadrului lor relevant, prin reglementarea urbanistică a unităților administrativ teritoriale (UAT) respective este o altă problemă structurală nerezolvată a sistemului de protecție și gestiune a acestui patrimoniu excepțional. Astfel, conform L. 564/2001, documentațiile de urbanism pentru UAT cu monumente istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial se aprobă prin Hotărâre a Guvernului, iar finanțarea elaborării acestor documentații se face de la bugetul de stat prin MDRAP. Deși au fost demarate astfel de proiecte de către MDRAP – în baza HG 738/2008 care stabilește cadrul procedural – în prezent nu există nici un caz de UAT cu reglementări urbanistice generale și zone aprobate prin HG. Majoritatea UAT nu au reglementări urbanistice corespunzătoare sau nu le au deloc, ceea ce generează o mare vulnerabilitate a protejării patrimoniului mondial din România.

Și această problemă este destul de complexă pentru a necesita rezolvarea prin acțiune concertată a mai multor autorități centrale, cu implicarea directă a autorităților locale.

Conservare și restaurare

În fața problemelor grave privind starea de conservare a numeroase monumente istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este necesară organizarea unui program de intervenții sistematice dedicat acestei categorii. INP a propus MCIN înființarea unui astfel de program, Programul Național de Restaurare – fila UNESCO (PNR – UNESCO), alături de activarea altor mecanisme de finanțare, cum ar fi Timbrul Monumentelor Istorice (TMI). Vom prezenta informări privind evoluția acestor inițiative.

Pază

Pe lângă obligațiile ce revin proprietarilor conform Legii 422/2001 privind protejerea monumentelor istorice, legea specifică (OG 47/2000, art. 6, alin. 6, aprobată prin L. 564/2001) stabilește în sarcina Ministerului Afacerilor Interne asigurarea fără plată a pazei monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial. Aplicarea acestei prevederi nu este însă posibilă, din lipsa corelării cu dispozițiile specifice, adoptate prin HG 1486/2005 privind asigurarea pazei și protecției obiectivelor, bunurilor și valorilor cu efective de jandarmi, care cuprinde în anexă lista obiectivelor pentru care se asigură paza. Este, de asemenea, necesară elaborarea unor proceduri de pază adecvate pentru situri arheologice și monumente istorice. Rezolvarea acestor probleme necesită acțiunea comună a celor două ministere vizate – Ministerul Culturii și Identității Naționale și Ministerul Afacerilor Interne.

Alte probleme generale

Ministerul Culturii și Identității Naționale, prin Institutul Național al Patrimoniului, asigură monitorizarea continuă a elementelor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial pe baza criteriilor culturale. Cele înscrise pe baza criteriilor naturale sunt în sarcina Ministerul Mediului și, mai recent, în cea a Ministerului Apelor și Pădurilor, înființat anul acesta. Corelarea dintre aceste două ministere, dar și corelarea cu Ministerul Culturii și Identității Naționale nu sunt reglementate

Sate cu biserici fortificate din Transilvania

IOZEFINA POSTĂVARU

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI–LPM) Sate cu biserici fortificate din Transilvania					
PIP MI–LPM	cultural, serial				
NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM	596 bis				
ANUL ÎNSCRIERII	1993, extindere în 1999				
LOCALIZARE GEOGRAFICĂ					
ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
596 bis	Sate cu biserici fortificate din Transilvania		553	3727.87	4280.87
596 bis –001	Biertan com. Biertan, jud. Sibiu	N46 8 9.00 E24 46 23.00	84.57	300.14	384.71
596 bis –002	Prejmer com. Prejmer, jud. Brașov	N45 43 21.00 E25 46 32.00	201.24	2248.59	2449.83
596 bis –003	Viscri com. Bunești, jud. Brașov	N46 3 19.00 E25 5 25.00	48.4	216.75	265.15
596 bis –004	Dârjiu com. Dârjiu, jud. Harghita	N46 12 14.00 E25 12 3.00	2.94	83.79	86.73
596 bis –005	Saschiz com. Saschiz, jud. Mureș	N46 11 41.00 E24 57 22.00	126.9	411.2	538.1
596 bis –006	Câlnic com. Câlnic, jud. Alba	N45 53 7.00 E23 39 28.00	33.79	252.95	286.74
596 bis –007	Valea Viilor com. Valea Viilor, jud. Sibiu	N46 4 60.00 E24 16 43.00	55.16	214.45	269.61

Declarația de Valoare Universală Excepțională

În anul 2017, în cadrul INP a fost revizuită Declarația de valoare universală excepțională (OUV) a sitului, în conformitate cu recomandările ICOMOS privind adaptarea textului Declarației la cerințele actualizate ale *Ghidului operațional pentru implementarea Convenției Patrimoniului Mondial*. Propunerea va fi înaintată Comitetului Patrimoniului Mondial în conformitate cu calendarul stabilit.

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (iv) – să fie un exemplu excepțional al unui tip de clădire, ansamblu sau peisaj arhitectural sau tehnologic care ilustrează o etapă semnificativă / etape semnificative în istoria umanității:

Satele cu biserici fortificate din Transilvania oferă o imagine vie a peisajului cultural al sudului Transilvaniei. Ele se caracterizează prin sistemul specific de utilizare a terenului, dispunerea și modul de organizare a gospodăriilor care se păstrează încă din Evul Mediu și prin dominanța bisericilor lor fortificate ilustrând perioade de construcție succesive, între secolele al XIII-lea și al XVII-lea.

Factori care influențează autenticitatea și integritatea monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial

Construcții și dezvoltare – autorizarea construcțiilor

În anul 2017, în limita monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial și în Zona de protecție au fost eliberate următoarele Autorizații de Construire și Certificate de Urbanism pentru lucrări cu caracter de conservare – restaurare a patrimoniului construit: Biertan: AC nr. 172/18.10.2017, *Lucrări de rehabilitare, conservare și restaurare în vederea punerii în valoare a Ansamblului bisericii fortificate și a sediului episcopal din Biertan*; CU nr. 503/6.11.2017, *Reparații sediu primărie*; Valea Viilor: AC nr. 145/4.09.2017 *Reabilitare Casa parohială evanghelică*; CU nr. 362/7.08.2017 *Modernizare străzi Intravilan și extravilan*, CU nr. 422/20.09.2017 *Reabilitare gospodărie*, CU nr. 432/27.09.2017 *Renovare sediu primărie*.

Raportul inegal dintre AC eliberate și avizele CNMI ilustrează aplicarea necorespunzătoare și/sau limitată a prevederilor legale privind regimul autorizării construcțiilor în situri UNESCO, fenomen la care contribuie și PUG neactualizate.

Infrastructura de transport

În anul 2017 a fost eliberată o AC (nr. 40/28.02.2017) și trei CU (nr. 362/7.08.2017, nr. 421/20.09.2017 și nr. 465/16.10.2017) pentru *Îmbunătățirea infrastructurii fizice de bază prin modernizarea rețelei stradale din comuna Valea Viilor*, CU nr. 322/24.07.2017 *Reabilitare drum comunal intravilan și extravilan Biertan* și CU nr. 40/16.03.2017 *reabilitare DJ 133 Dârjiu*. Resursele bugetare sunt, în general, reduse sau slab accesate față de nevoia de investiții în infrastructură.

Condiții locale care afectează starea fizică

Continuă să existe clădiri abandonate și în ruină, în general cele retrocedate Deteriorarea stării fizice a fondului construit este cauzată de lipsa investițiilor directe pentru conservarea acestuia.

Alte activități umane

(activități ilegale, distrugeri voluntare ale patrimoniului)

În anul 2017, Direcțiile Județene pentru Cultură, Inspectoratele Județene de Poliție și Inspectoratele de Stat în Construcții, autosesizate sau sesizate de INP sau ONG-uri au efectuat acțiuni de control, în două situații fiind sesizate organele de urmărire penală pentru intervenții neautorizate în situările Biertan și Viscri. Intervențiile neautorizate sunt diverse, dar predomină înlocuirea neautorizată a tâmplăriei ferestrelor, uneori însoțită de modificarea golurilor, termoizolarea imobilelor, zugrăveli sintetice, înlocuirea învelitorilor tradiționale cu unele industriale.

Protecție, gestiune și monitorizare

Limitele componentelor monumentului istoric serial și ale zonelor lor de protecție

Pentru evaluare eficienței limitelor monumentelor istorice înscrise în LPM și cele ale zonelor lor de protecție, precum și pentru cunoașterea și eventuala reconsiderare a acestora, actualizarea documentațiilor de urbanism oferă cadrul administrativ adecvat.

În anul 2017 a fost avizat de către CNMI Planul Urbanistic General al comunei Saschiz, jud. Mureș (Aviz nr. 348/U/2017). Redefinirea limitei Zonei de protecție a urmărit o mai judicioasă valorificare a valențelor peisagistice (în 1999, anul includerii în LPM, nu fusese încă adoptată *Convenția europeană a peisajului* din 20 octombrie 2000) și, prin urmare, au fost stabilite zonele de vizibilitate din și către principalele componente ale sitului – cele care au stat la baza includerii în Lista Patrimoniului Mondial. În urma studiului s-a propus creșterea semnificativă a suprafeței Zonei de protecție (1019,5 ha față de 411,2 ha, deci o creștere cu cca 250%).

Măsuri de protecție

Protecția stabilită prin PUG a valorilor urbanistice, naturale, construite și peisagistice se va institui după aprobarea unui P.U.Z. și R.L.U. pentru teritoriul Zonei Protejate (actualizare a documentațiilor de urbanism realizate în 2009–2011 în baza HG nr. 738/2008). Intervențiile de conservare stabilite prin PUZ și RLU vor fi preluate în Programul de protecție și gestiune și în Planurile anuale de protecție și gestiune prevăzute prin Legea nr. 564 / 2001.

Resurse financiare

Toate cele șapte *Sate cu biserici fortificate din Transilvania* sunt cuprinse în *Regiunea Centru* a Agenției pentru Dezvoltare Regională (ADR), care, prin proiectele pe care le derulează în cadrul Planului Operațional Regional (POR) 2014–2020, Prioritatea de Investiții 5.1, urmărește dezvoltarea economică a zonei, corelată cu conservarea identității culturale. Prin POR, pentru monumentele istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial se pot solicita sume de până la 10 milioane euro. În anul 2017 au fost alocate prin POR fonduri structurale pentru restaurarea Turnului clopotniță al Bisericii evanghelice fortificate din Saschiz, cu o valoare totală de 2,32 milioane lei, din care 2,16 milioane lei finanțare nerambursabilă; Bisericii Evanghelice din comuna Călnic, cu o valoare totală de 3,86 milioane lei din care resurse nerambursabile 3,7 milioane lei; Cetății de refugiu din Saschiz, cu o valoare totală de 1,852 milioane euro din care 1,800 milioane euro resurse nerambursabile. Au fost mobilizate și fonduri private pentru transformarea gospodăriilor săsești în pensiuni (două în Saschiz) sau spații de producție și de desfacere a produselor tradiționale.

În 2017 au continuat lucrările de restaurare la Biserica fortificată din Dârjiu, finanțate prin Programul Național de Restaurare. Finalizarea lucrărilor este programată pentru anul 2018.

Grupurile de Acțiune Locală (GAL) acționează în trena protecției tradiționale a *Satelor cu biserici fortificate din Transilvania* în cadrul *Strategiei de dezvoltare pentru perioada 2014–2020* a comunelor aparținătoare.

GAL-urile sunt constituite asemenea unor ONG-uri cu personalitate juridică, pe baza unui parteneriat public-privat, între administrațiile publice locale, reprezentanți ai sectorului economic și ai societății civile. Prin GAL, fondurile europene nerambursabile sunt orientate către problemele stringente cu care se confruntă comunitățile locale, prin programul LEADER în cadrul Programului Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2014–2020. Biertan și Saschiz sunt cuprinse în GAL *Dealurile Târnavelor*, Prejmer în GAL *Asociația de Dezvoltare Durabilă Curbura Carpaților*, Câlnic în GAL *Țara Secașelor Alba-Sibiu*, Valea Viilor în GAL *Podișul Mediașului*, Viscri în GAL *Asociația Transilvană Brașov Nord*, Dârjiu în GAL *Homorod-Rika-Târnavă*.

Prevenirea incendiilor

Concluziile controalelor de prevenire a incendiilor efectuate în anul 2017 de către personalul Inspectoratelor Județene pentru Situații de Urgență Alba, Brașov, Harghita, Mureș, Sibiu la obiectivele publice care funcționează în perimetrul monumentului istoric serial *Sate cu biserici fortificate din Transilvania*, centralizate de Ministerul Afacerilor Interne și transmise către Ministerul Culturii și Identității Naționale, semnalează următoarele cazuri, pe tipuri de deficiențe: 1. Funcționarea fără autorizație de securitate la incendiu: Biserica evanghelică fortificată Viscri, jud. Brașov; 2. c. Neasigurarea condițiilor de evacuare a persoanelor, în cazul producerii situațiilor de urgență. Traseele căilor de acces și evacuare nu sunt marcate la: Ansamblul „Cetate” Burgviertel, Cetatea Țărănească Câlnic; 3. a. Neasigurarea echipării construcțiilor cu mijloace de detectare, semnalizare și avertizare în caz de incendiu sau nefuncționarea acestora la parametri la care au fost proiectate. Nu se asigură echiparea cu instalație de detectare, semnalizare și avertizare a incendiilor: Biserica evanghelică fortificată Prejmer, jud. Brașov.

Nu există mijloace și dotări pentru formațiile de pompieri voluntari din comune.

Monitorizare. Suport științific

În anul 2017, în cadrul atribuției de monitorizare a INP, responsabilul de sit a efectuat inspecții în toate cele șapte localități componente ale MI-LPM „Sate cu biserici fortificate din Transilvania”.

A fost acordată consultanță științifică primăriei Saschiz și asociației „Ars Transsilvaniae, România” pentru întocmirea documentației aferente accesării de Fonduri Europene pentru restaurarea Cetății de refugiu și a Turnului bisericii evanghelice fortificate din Saschiz, respectiv a Bisericii evanghelice din Câlnic; participare la ședințele CNMI-STAI de avizare a proiectelor privitoare la MI-LPM.

Studii științifice, proiecte de cercetare. Publicații

Iozefina Postăvaru, Reconstrucția ca măsură de protejare a siturilor rurale din România incluse în Lista Patrimoniului Mondial *** Reconstruction as a Measure for the Protection of Romanian Rural Sites Included on the World Heritage List, în *Transylvania Nostra*, nr. 2/2017.2; Broșura INP World Heritage in Romania, 2017.

Managementul vizitatorilor

Numărul cel mai mare de vizitatori pentru anul 2017 a fost înregistrat la Biserica fortificată din Biertan (75 000), în condiții de șantier de restaurare în lucru, dar nu există instrumente de control al fenomenului de intensificare a vizitării, manifest în toate cele șapte sate (mai puțin Valea Viilor). La Viscri, primirea vizitatorilor în structurile de cazare este limitată la sezonul cald.

Concluzii și recomandări

Un monument istoric înscris în Lista patrimoniului Mondial întins pe 553 ha și cu o Zonă de protecție de 3727.87 ha, cuprinzând 7 localități, cu 5 administrații județene diferite, amplasate în cadre geografice, economice și sociale diverse, fiecare cuprinzând, pe lângă ansamblul bisericii fortificate, de la 100 la 1000 de case și gospodării, clădiri ale instituțiilor tradiționale, instalații de tehnică populară, artere de circulație și cursuri de apă, plantații și amenajări istorice este imposibil de gestionat fără eforturi susținute și conjugate.

Fig.1 Saschiz. Centrul localității, cu Turnul bisericii evanghelice fortificate, ce urmează să fie restaurat prin POR; în stânga imaginii, case și clădirea fostei Școli evanghelice în stare de conservare critică

Fig.2 Saschiz. Limitele monumentului istoric înscris în LPM și a Zonei de protecție a acestuia (zona tampon) – limitele stabilite în 2010 și extinderea propusă prin PUG (2016). Proiectant și planșă „Quattro Design”

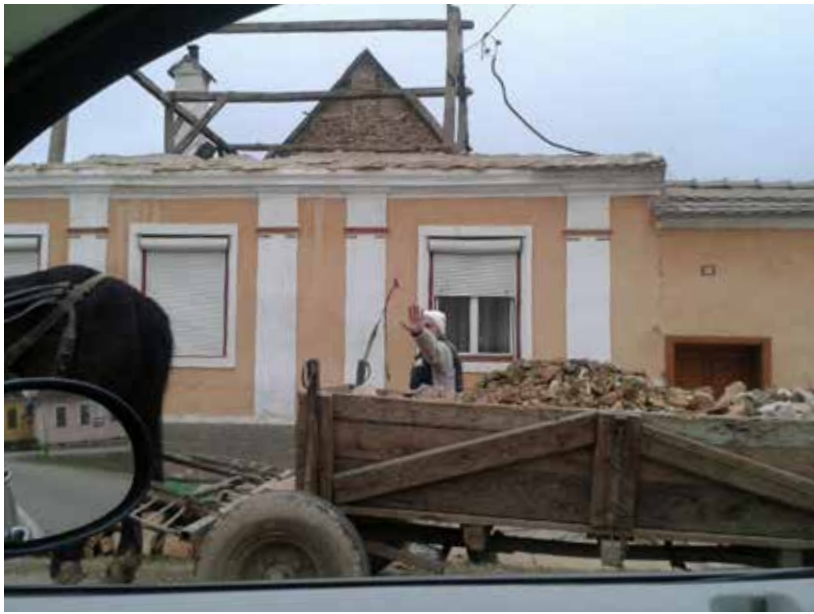

Fig.3 Biertan. Casa din str. Nicolae Bălcescu nr. 28; intervenție neautorizată. (foto martie 2017, arhiva INP)

Fig.4 Saschiz. Gospodăria nr. 354 reabilitată, azi centru de producție și de desfășurare produse tradiționale. (foto 2017 arhiva INP)

Mănăstirea Hurezi

IOSEF KOVACS

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN
LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI—LPM)

Mănăstirea Horezu

PIP MI—LPM cultural

NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM 597

ANUL ÎNSCRIERII 1993

LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
597	Mănăstirea Horezu	N45 10 60 E24 1 0	22,48	57,29	79,77

Factori care influențează autenticitatea și integritatea monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial

Conservare

Starea generală a fondului construit este diferită funcție de componentele ansamblului, în general starea fizică poate fi apreciată ca fiind medie.

Biserica Mare: este într-o stare fizică foarte bună în urma amplelor lucrări de restaurare. Integritatea și autenticitatea monumentului istoric sunt asigurate. Au fost restaurate toate componentele structurale, arhitecturale și artistice ale monumentului istoric. Este necesară revizuirea tencuielii soclului și îmbunătățirea soluției privind trotuarul perimetral.

Este necesară executarea unui dren pe latura de nord care să capteze izvoarele din zonă.

Incinta mănăstirii: se prezintă în stare bună cu excepția umidității din subsolul Caselor Domnești și prezența a unei fracturi a foisorului de pe latura de sud-est a incintei. Fântâna aflată pe latura de est este într-o stare de degradare avansată cu urme de infiltrații și exfolieri ale picturii murale.

Pe latura de vest și nord, a chiliilor, nu se remarcă degradări structurale.

Au fost restaurate Foisorul lui Dionisie, pietrele de mormânt din Biserica Mare, coloanele și banchetele pridvorului Bisericii.

Turnul de intrare nu prezintă degradări structurale.

În general corpurile incintei sunt bine întreținute, nu prezintă degradări structurale majore, cu excepția foisorului de pe latura de sud-est a incintei.

Trebuie rezolvată problema grupurilor sanitare pentru vizitatori.

Măsuri necesare. Continuarea lucrărilor la Biserica Mare. Sunt necesare lucrări de eliminare a umidității din subsolul Caselor Domnești, executarea drenului de pe latura de nord, elaborarea proiectului de consolidare și restaurare a foisorului de pe latura de sud-est a incintei.

Ansamblul Bolniței Mănăstirii: este componenta cu cele mai multe probleme de conservare. Cu toate acestea integritatea și autenticitatea sunt asigurate.

Biserica Bolniței necesită urgente lucrări de restaurare. Umiditatea provenită din apele freatice provoacă degradări ale zidăriei prin ciclul de îngheț – dezgheț. Totodată sunt antrenate la suprafață săruri care pot provoca daune importante picturii murale. În Biserică, se remarcă fisuri în perețele transversal dintre naos și exonartex, elemente de piatră cu diverse depozite de săruri, minerale.

La foișor sunt urme de umiditate excesivă, tencuială exfoliată.

Ruinele spitalului sunt în cea mai gravă situație, se constată degradarea prin macerare a mortarului și cărămizilor datorită umidității capilare. Pierderea coeziunii mortarului de zidărie provoacă deteriorări grave ale zidăriei.

Zidul de incintă prezintă aceleași tipuri de degradări, este în pericol de pierdere a stabilității. O serie de proptiri din lemn îl țin pe poziție.

Măsuri necesare: Este necesară întocmirea unui proiect de consolidare, restaurare și efectuarea în cel mai scurt timp posibil a lucrărilor.

Iazul. Între incinta mănăstirii mari și bolniță, spre sud, mănăstirea prin forțe proprii a făcut lucrări de decolmatare și eliberare de vegetație a iazului, element foarte important în preluarea apelor freatice și îndepărtarea lor de zonele construite.

Schitul Sf. Apostoli: este un ansamblu format din Biserică, Chilii și zid incintă. Starea fizică este medie. Se remarcă o forfecare orizontală a turlei de peste naos și degradări ale picturii murale generate de prezența umidității.

Măsuri necesare. Este necesară întocmirea unui proiect de consolidare, restaurare și efectuarea, în cel mai scurt timp posibil, a lucrărilor.

Schitul Sf. Ștefan. La Biserică se remarcă probleme structurale la turlă, unde se văd fisuri / fracturi, degradări ale tencuiei provocate de umiditatea excesivă, degradări ale lemnului, degradări ale picturilor cauzate de lucrările de reparații.

Măsuri necesare. Este necesară întocmirea unui proiect de consolidare, restaurare și efectuarea, în cel mai scurt timp posibil, a lucrărilor.

Protecție, gestiune și monitorizare

Limitele monumentului istoric și ale zonei de protecție

Limitele monumentului istoric și ale zonei de protecție sunt suficiente pentru a menține valoarea universală excepțională a proprietății; sunt cunoscute atât de autoritatea de gestionare, cât și de rezidenți / comunitatea locală / proprietarii de terenuri.

Sistemul / planul de protecție și gestiune

Nu există plan de protecție și gestiune. În mod tradițional, toate problemele care țin de gestionarea obștii mănăstirești, inclusiv cele privitoare la patrimoniul imobil, sunt controlate de maica stareță, prin aplicarea regulilor specifice funcțiunii.

Monumentul înscris în Lista Patrimoniului Mondial este semnalizat la intrarea în localitate și în cadrul ansamblului.

Proiecte, studii

- proiectul pentru remedierea tencuiei de epocă, proiect avizat și executat;
- proiectul de consolidare și restaurare a componentelor de piatră ale Foișorului lui Dionisie, avizat și executat;
- proiect de restaurare a pietrelor tombale din Biserica Mare, avizat, executat;
- intervenții la pictura murală a Fântâniei Sacre, avizat;
- actualizare aviz pentru lucrări la Hambar și la Fântâna lui Hrisant.
- Proiect de asanare incinta sacră, avizat;
- Proiect de restaurare componente artistice la Casa Domnească, Chilii, Foișorul lui Dionisie, ansamblul Bolniței, avizat, neexecutat.

Educație, informare și conștientizare

Mănăstirea organizează anual două tabere pentru copiii de vârstă școlară pentru pictură și olărit.

Mănăstirea organizează vizite ghidate.

Managementul vizitatorilor

Numărul de vizitatori se ridică la cca. 90.000 – 100.000 pe an. Având în vedere că mănăstirea este deschisă în cea mai mare parte a timpului, este necesar să se fixeze un program de vizitare care să nu deranjeze activitățile specifice culturii.

Fig. 1 Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 2 Foișorul din partea de sud-est a incintei (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 3 Ansamblul Bolniței (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 4 Ruinele spitalului (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 5 Iazul (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 6 Panou de semnalizare și informare (foto 2017, arhiva INP)

BCMI 2017

Biserici din Moldova

ANCA FILIP

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI—LPM) Biserici din Moldova

PIP MI—LPM cultural, serial

NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM 598 bis

ANUL ÎNSCRIERII 1993, cu extindere 2010

LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
598 bis	Biserici din Moldova		18,49	234,62	253,11
598 bis –001	Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore, com. Arbore, jud. Suceava	N47 43 60.00 E25 55 60.00	2,54	28,59	31,13
598 bis –002	Biserica „Adormirea Maicii Domnului și Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Humor, com. Mănăstirea Humorului, jud. Suceava	N47 35 38.00 E25 51 15.00	4,27	27,90	32,17
598 bis –003	Biserica „Buna-Vestire” a Mănăstirii Moldovița, com. Vatra Moldoviței, jud. Suceava	N47 40 39.00 E25 32 50.00	4,00	44,00	48,00
598 bis –004	Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Pătrăuți, com. Pătrăuți, jud. Suceava	N47 43 58.00 E26 11 41.00	0,67	26,64	27,31
598 bis –005	Biserica „Sf. Nicolae” a Mănăstirii Probota, oraș Dolhasca, jud. Suceava	N47 22 60.00 E27 30 0.00	1,00	28,54	29,54
598 bis –006	Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava, jud. Suceava	N47 40 0.00 E26 16 60.00	1,34	4,84	6,18
598 bis –007	Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Voroneț, oraș Gura Humorului, jud. Suceava	N47 31 60.00 E25 52 0.00	3,27	37,71	40,98
598 bis –008	Biserica „Învierea Domnului” a Mănăstirii Sucevița, com. Sucevița, jud. Suceava	N47 46 42.00 E25 42 46.00	1,40	36,40	37,80

Declarația de Valoare Universală Excepțională

La a 34-a Sesiune a Comitetului Patrimoniului Mondial, desfășurată la Brasilia, în anul 2010, a fost aprobată extinderea monumentului istoric serial „Biserici din Moldova” prin înscrierea în LPM a Bisericii „Învierea Domnului” a Mănăstirii Sucevița. Cu acest prilej a fost adoptată următoarea Declarație de Valoare Universală Excepțională:

DIN ACTIVITATEA SISTEMULUI PUBLIC DE PROTECȚIE A PATRIMONIULUI CULTURAL

4.

Scurtă sinteză

Bisericile cu pictură murală exterioară din nordul Moldovei, construite în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XV-lea și sfârșitul secolului al XVI-lea, sunt capodopere inspirate din arta bizantină. Aceste opt biserici din nordul Moldovei sunt unice în Europa. Ele sunt autentice și, în mod deosebit, bine conservate. Departate de a fi doar simple decorații murale, picturile alcătuiesc o acoperire sistematică a tuturor fațadelor și reprezintă cicluri complexe de teme biblice. Compoziția lor excepțională, eleganța personajelor și armonia culorilor, se combină perfect cu peisajul înconjurător.

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (i) – reprezintă o capodoperă a geniului creativ uman:

Picturile exterioare ale bisericilor din nordul Moldovei acoperă toate fațadele. Ele reprezintă un fenomen artistic unic și omogen, inspirat direct din arta bizantină. Sunt capodopere de pictură murală, de o valoare estetică excepțională prin cromatismul lor desăvârșit și remarcabila eleganță a personajelor. Ele ilustrează cicluri complexe de teme biblice, în tradiția creștină ortodoxă.

criteriul (iv) – constituie un exemplu excepțional al unui tip de clădire, ansamblu sau peisaj arhitectural sau tehnologic care ilustrează etape semnificative din istoria omenirii:

Ideea de a acoperi complet cu pictură suprafețele exterioare ale bisericilor constituie un înalt exemplu de tip de construcție și de decorație a bisericilor adoptat în Moldova, care ilustrează contextul cultural și religios din Balcani, în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XV-lea și sfârșitul secolului al XVI-lea.

Principalii factori care afectează monumentul istoric serial

Starea de conservare

Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore

Starea generală de conservare a monumentului istoric este bună. Până în anul 2016 au fost executate intervenții de conservare - restaurare ale picturii murale la interiorul și la exteriorul bisericii, finanțate prin Programul Național de Restaurare (PNR). În prezent este restaurată circa 90% din suprafața picturii interioare și exterioare. Suprafețele de pictură nerestaurată, cu precădere în interior, în zona arcosoliului din pronaos, prezintă un proces accentuat de degradare. La exterior, pe fațadele N și S, în dreptul naosului, se pot observa fisuri ale zidului - semnalate de mulți ani - care redevin active. Activarea lor este favorizată de traficul de mare tonaj care se desfășoară pe importantul drum de tranzit care leagă Solca de drumul E85, care trece prin fața bisericii, reprezentând o sursă majoră de vibrații.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului și Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Humor

Starea generală de conservare a monumentului istoric este bună. Pictura interioară este restaurată. În prezent continuă intervențiile inițiate în anul 2016, de conservare - restaurare a picturii exterioare din pridvorul

bisericii, finanțate prin fonduri proprii. Pictura murală exterioară prezintă degradări active, mai ales pe suprafețele de deasupra soclului, unde margini ale frescei sunt fracturate.

Pe fondul interesului turistic ridicat, în zona de protecție a monumentului istoric continuă să se manifeste o mare presiune imobiliară, exprimată prin extinderea și îndesirea clădirilor existente, amplasate pe parcele cu o relație vizuală directă cu monumentul istoric.

Biserica „Buna-Vestire” a Mănăstirii Moldovița

Starea generală de conservare a monumentului istoric este bună. Suprafețele de pictură exterioară nerestaurate în ultima campanie desfășurată în perioada 2010–2013 prezintă degradări evolutive. Pe fațada V, în zone de la baza zidurilor, unde marginile frescei sunt desprinse și fracturate, s-au pierdut fragmente de pictură murală. În pridvor și pronaos, dar și la exterior, baza zidurilor, soclul și bancheta sunt afectate de prezența umidității de capilaritate, accentuată și urmare a refacerii trotuarului perimetral executat în toamna anului 2016.

Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Pătrăuți

Restaurarea picturii interioare este finalizată. Intervențiile au fost finanțate prin PNR.

În timp, degradarea șarpantei și a învelitorii din șită, a trotuarului de protecție și rigolei s-a agravat, acestea nemaiputând asigura protecția necesară monumentului istoric. Clopotnița de lemn necesită, la rândul său, intervenții urgente de conservare - restaurare. Zidul incintei prezintă fisuri cu deplasare.

INP a susținut demersurile Episcopiei Sucevei și Rădăuților și ale parohiei pentru accesarea de fonduri pentru intervenții de conservare-restaurare. La data publicării acestui raport a fost aprobată finanțarea lucrărilor prin fonduri alocate prin „Programul Național de Construcții de Interes Public și Social” derulat de Compania Națională de Investiții - CNI S.A.

Biserica „Sf. Nicolae” a Mănăstirii Probota

Învelitoarea și șarpanta monumentului istoric, trotuarul perimetral și rigola prezintă degradări care afectează starea de conservare a acestuia, necesitând intervenții urgente de conservare - restaurare. Starea de conservare a clișiarniței, ruinelor celor două case domnești și ale chiliilor din incinta mănăstirii este precară.

În luna octombrie a anului 2017 a fost semnat contractul de cofinanțare din Fondul European de Dezvoltare Regională prin Programul Operațional Regional 2014-2020, pentru intervenții de consolidare și restaurare a întregului ansamblu - biserică, clișiarniță, ruinele caselor domnești, turnurile de colț NE și SE, turnul de intrare, zidul de incintă și drumul de strajă - care urmează a se desfășura în perioada 2018–2020.

Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava

Cea mai mare parte a picturii interioare a bisericii a fost restaurată până în anul 2006, cu fonduri ale Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților. În naos, zona baldachinului Sfântului Ioan cel Nou a rămas nerestaurată, fiind într-o stare precară de conservare. Starea de conservare a monumentului istoric

este afectată și de degradările șarpantei și a învelitorii din țiglă precum și de prezența umidității de capilaritate.

Este gravă prezența unei fisuri active transversale, produsă în zidurile de N și S ale bisericii, în dreptul ferestrelor estice ale pronaosului. Fisura, vizibilă atât la interior cât și la exterior, este mai accentuată pe fațada N, pe parapet și soclu.

Biserica „Învierea Domnului” a Mănăstirii Sucevița

Starea generală de conservare a monumentului istoric este bună. În cursul anului 2017 au continuat intervențiile de conservare-restaurare a picturii murale din gropniță, pronaos, pridvor, finanțate prin PNR. În anul 2017 a fost avizat proiectul pentru realizarea de vitralii în altar.

Lucrările de consolidare, restaurare, reabilitare a ansamblului: biserică, turn clopotniță, turnul de SV și zidul de incintă, proiectate și avizate în anul 2016, au primit finanțare prin Compania Națională de Investiții - CNI S.A. și se vor realiza în perioada 2018–2020.

Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Voroneț

Starea generală de conservare a monumentului istoric este bună. Pictura interioară și exterioară este restaurată. Iconostasul, stranele, ușa dintre exonartex și pronaos au beneficiat de intervenții de conservare-restaurare.

Zidurile de incintă de pe laturile de E și N, ridicate în anul 1973, prezintă fisuri și deplasări. La momentul publicării acestui raport de monitorizare, o jardinieră din zidărie de la exteriorul zidului de N al incintei s-a prăbușit. Proiectul de intervenții de urgență pentru consolidarea zidului a fost elaborat și a fost avizat, urmând a fi emisă autorizația de construire.

Construcții și dezvoltare

Presiunea dezvoltării imobiliare se manifestă prin intensificarea construirii în zona de protecție a monumentelor istorice și prin schimbarea funcțiilor tradiționale ale construcțiilor existente în pensiuni turistice. Sunt afectate de această tendință mai ales parcelele din imediata vecinătate a monumentelor istorice, cu o relație vizuală directă cu acestea. Cele mai periclitate sunt mănăstirile Humor, Voroneț și Sucevița.

Infrastructura de transport

Infrastructura de transport nu reprezintă o amenințare pentru monumentul istoric serial, cu excepția cazului Bisericii „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore, prezentat mai sus.

Prevenirea incendiilor

Concluziile controalelor de prevenire a incendiilor efectuate în anul 2017 de personalul Inspectoratului Județean pentru Situații de Urgență Suceava, transmise către Ministerul Culturii și Identității Naționale (MCIN), semnalează unele deficiențe punctuale privind: asigurarea echipării cu iluminat de securitate pentru evacuare, întocmirea și afișarea planurilor de evacuare a persoanelor în caz de incendiu, neasigurarea echipării construcțiilor cu mijloace de detectare, semnalizare și avertizare în caz de incendiu sau nefuncționarea acestora la parametri la care au fost proiectate.

Paza și protecția

Deși *Legea nr. 564 din 19 octombrie 2001 pentru aprobarea OG nr. 47/2000 privind stabilirea unor măsuri de protecție a monumentelor istorice care fac parte din LPM* prevede că acestea sunt obiective speciale, a căror pază se asigură, fără plată, de către Ministerul de Interne¹, ele sunt exceptate din *Anexa nr. 1 – Lista obiectivelor la care se asigură paza și protecția cu efective de jandarmi, cu exceptare de la plată a Hotărârii nr. 1486 din 24 noiembrie 2005 privind asigurarea pazei și protecției obiectivelor, bunurilor și valorilor cu efective de jandarmi*. Efectul acestei omisiuni este resimțit mai ales la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Pătrăuți, unde se semnalează incidente provocate de lipsa pazei.

Concluzii și recomandări. Priorități

Cea mai mare parte a problemelor constatate la evaluarea stării de conservare a mănăstirilor Probota, Sucevița, Voroneț și a bisericii din Pătrăuți urmează a fi remediate prin intervențiile de conservare, consolidare și restaurare aflate în curs de proiectare, avizare sau execuție.

Sunt necesare intervenții de urgență pentru asigurarea și consolidarea marginilor fracturate ale frescei exterioare la bisericile mănăstirilor Humor și Moldovița și pentru expertizarea tehnică a Bisericii „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava, în vederea identificării cauzelor fisurării bisericii și stabilirii intervențiilor de consolidare.

Este necesară continuarea intervențiilor de conservare – restaurare a picturii murale aflate în curs, precum și reluarea celor întrerupte la bisericile „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore și „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava.

Pentru a proteja Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore de vibrațiile produse de traficul de mare tonaj este necesară devierea acestuia pe o rută ocolitoare și introducerea unei limitări de viteză în dreptul bisericii.

Protecție, gestiune și monitorizare

Limitele componentelor monumentului istoric serial și zonele lor de protecție

Limitele monumentelor istorice care alcătuiesc monumentul istoric serial „Biserici din Moldova” stabilite la înscrierea în LPM sunt adecvate păstrării valorii universale excepționale. Prin documentațiile de urbanism Plan Urbanistic General (PUG) și Plan Urbanistic Zonal pentru Zonă Protejată (PUZZP) se instituie (se confirmă sau se restabilesc) limitele zonelor de protecție și regulamentele de urbanism ale acestora.

Stadiul actual al documentațiilor de urbanism PUG și PUZZP este următorul:

- PUG actualizat comuna Arbore, aprobat prin HCL nr. 146/21.12.2015, care integrează delimitarea zonei de protecție a monumentului istoric stabilită prin PUZZP Biserica „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul” Comuna Arbore – Etapa I, 2011.

¹ Legea nr. 564/2001 pentru aprobarea OG nr. 47/2000 privind stabilirea unor măsuri de protecție a monumentelor istorice care fac parte din LPM, Art. 6 (6)

- PUG comuna Mănăstirea Humorului, aprobat prin HCL nr. 21/30.06.2001, prelungită valabilitatea prin HCL nr. 13/30.05.2014; actualizarea PUG este în ultima fază de avizare; PUZZP Biserica „Adormirea Maicii Domnului și Sfântul Gheorghe” a Mănăstirii Humor, Etapa I, 2009 și Etapa II, 2011, este în faza de avizare și consultare publică;
- PUG comuna Vatra Moldoviței, aprobat prin HCL nr. 25/26.10.2001, prelungită valabilitatea prin HCL nr. 120/22.10.2012; actualizarea PUG este în faza de elaborare;
- PUG comuna Pătrăuți, aprobat prin HCL nr. 6/27.01.1998, prelungită valabilitatea prin HCL nr. 19/26.04.2013; actualizarea PUG este în faza avizare;
- PUG actualizat oraș Dolhasca, aprobat prin HCL nr. 43/03.10.2013;
- PUG municipiul Suceava, aprobat prin HCL nr. 155/29.11.1999, prelungită valabilitatea prin HCL 300/12.11.2009; actualizarea PUG este în faza avizare;
- PUG actualizat comuna Sucevița, aprobat prin HCL nr. 33/30.05.2011;
- PUG oraș Gura Humorului, aprobat prin HCL nr. 8/27.02.2001, prelungită valabilitatea prin HCL nr. 153/29.11.2012; actualizarea PUG este în faza de elaborare.

Protecția tradițională

Toate cele opt biserici care alcătuiesc monumentul istoric serial „Biserici din Moldova” sunt în cult. Acest statut funcțional contribuie decisiv la păstrarea și potențarea valorii culturale complexe a bisericilor și le oferă acestora o protecție tradițională eficientă, asigurată de parohii și de obștile mănăstirești, care asigură paza, întreținerea curentă și - în unele cazuri - intervențiile de conservare - restaurare.

Resurse financiare

Protecția și gestiunea monumentelor istorice care alcătuiesc monumentul istoric serial „Biserici din Moldova”, inclusiv intervențiile de conservare – restaurare, sunt finanțate prin: fonduri proprii ale parohiilor, mănăstirilor și Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților; fonduri provenite de la administrația publică locală; fonduri provenite de la Bugetul Statului alocate prin PNR, derulat de INP și prin „Programul Național de Construcții de Interes Public și Social” derulat de Compania Națională de Investiții - CNI S.A.; fonduri europene; donații.

Monitorizare

În anul 2017 responsabilul INP a realizat inspecții în teren, a participat la ședințele Secțiunii Tehnice și de Restaurare a Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (CNMI) în care au fost discutate documentații privind monumentele istorice monitorizare și zonele lor de protecție și la ședințele Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice 7. Starea de conservare precum și intervențiile de conservare-restaurare a picturilor murale în curs de desfășurare au fost monitorizate și de membrii Comisiei de Componente Artistice a CNMI, misiune la care a participat și responsabilul INP.

În cadrul „Complexului Muzeal Bucovina” din Suceava funcționează Departamentul de Monitorizare a Monumentelor Istorice, ai cărui specialiști întocmesc rapoarte bianuale privind starea de conservare a celor opt monumente istorice care alcătuiesc monumentul istoric serial „Biserici din Moldova” înscris în LPM. Ca și în anii precedenți, cele două rapoarte aferente anului 2017, au fost înaintate MCIN, INP, Direcției Județene pentru Cultură Suceava, Consiliului Județean Suceava și Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

Educație, informare și promovare

Panourile „Localitate cu monument istoric înscris în Lista patrimoniului mondial” sunt prezente la intrarea în localități. Semnalizarea monumentelor este corect realizată, prin marcarea cu sigla „Monument înscris în Lista patrimoniului mondial” și prin prezența panourilor de informare în limbile română, engleză și germană.

Prin activitatea desfășurată de Serviciul Turism din cadrul Consiliului Județean Suceava – participare la târguri de turism, conferințe, distribuirea de materiale de promovare cultural-turistică în țară și străinătate – și de Centrul Național de Informare și Promovare Turistică Suceava este promovată valoarea culturală complexă a monumentului istoric serial.

Studii, volume și broșuri de popularizare de ridicat nivel științific a monumentului istoric serial înscris în LPM sunt difuzate în țară și în străinătate. Unele dintre aceste volume pot fi achiziționate de la pangarele ansamblurilor bisericesti.

Managementul vizitatorilor

Deși se manifestă diferențe între fluxul de vizitatori – pelerini și turiști – ai monumentelor istorice care alcătuiesc monumentul istoric serial „Biserici din Moldova”, numărul vizitatorilor este ridicat, fiind în creștere față de anii precedenți. Zilele de hram, marile sărbători bisericesti ale anului reprezintă momente de vârf pentru turismul religios și cultural.

* Conform deciziei UNESCO: <https://whc.unesco.org/en/decisions/4022>

Fig. 1

Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din satul Arbore, starea de conservare a picturii din pronaos, în zona arcosoliului, (foto octombrie 2017, arhiva INP)

Fig. 2 Biserica „Adormirea Maicii Domnului și Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Humor, intervenții de conservare–restaurare a picturii din pridvor (foto septembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 3 Biserica „Adormirea Maicii Domnului și Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Humor, degradări ale picturii exterioare (foto septembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 4 Biserica „Buna-Vestire” a Mănăstirii Moldovița, probleme provocate de umiditatea de capilaritate în pridvor (foto noiembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 5 Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Pătrăuți, vedere din pod ilustrând starea de conservare a învelitorii (foto octombrie 2017, arhiva INP)

Fig. 6 Biserica „Sf. Nicolae” a Mănăstirii Proboata, starea de conservare a soclului, banchetei, trotuarului de protecție și rigolei (foto septembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 7 Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava, starea de conservare a picturii din pronaos, în zona baldachinului (foto noiembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 8 Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava, fațada N, detaliu fisură în peretele și soclul pronaosului, (foto noiembrie 2017, arhiva INP)

Fig. 9 Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Voroneț, deplasare din planul vertical a zidului de incintă în zona accesului (foto octombrie 2017, arhiva INP)

Fig. 10 Biserica „Sf. Gheorghe” a Mănăstirii Voroneț, fisură a zidului de incintă în colțul NE (foto octombrie 2017, arhiva INP)

Fig. 11 Biserica „Învierea Domnului” a Mănăstirii Sucevița, intervenții de conservare–restaurare a picturii interioare (foto octombrie 2017, arhiva INP)

Centrul istoric Sighișoara

IOSEF KOVACS

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN

LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI-LPM)

Centrul istoric Sighișoara

PIP MI-LPM cultural

NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM 902

ANUL ÎNSCRIERII 1999

LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
902	Centrul istoric Sighișoara	N46 13 4 E24 47 32	33	145	178

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (iii) – să poarte o mărturie unică sau cel puțin excepțională privind o tradiție culturală sau o civilizație care continuă să existe sau care a dispărut:

Sighișoara reprezintă o mărturie extraordinară pentru cultura sașilor transilvăneni, o cultură care ajunge la final după 850 de ani și care va continua să existe doar prin monumentele sale arhitecturale și urbanistice.

criteriul (v) – să fie un exemplu excepțional de așezare umană, de utilizare a teritoriului sau a apelor, care este reprezentativ pentru o cultură (sau culturi), sau pentru interacțiunea omului cu mediul, în special atunci când devine vulnerabil ca urmare a unor schimbări ireversibile:

Sighișoara este un exemplu excepțional al unui mic oraș fortificat din zona de frontieră între cultura latină a Europei Centrale și cultura bizantin-ortodoxă a Europei de Sud-Est. Aparent ireversibilul proces al emigrării sașilor, stratul social care a format și păstrat tradițiile culturale ale regiunii, amenință și supraviețuirea patrimoniului lor arhitectural.

Factori care influențează autenticitatea și integritatea monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial

Conservare

Starea generală a fondului construit este bună. Marea majoritate a construcțiilor se încadrează în categoriile de stare foarte bună, bună sau acceptabilă. Integritatea și autenticitatea monumentului istoric sunt asigurate.

În anul 2017 în zona înscrisă în Patrimoniul Mondial nu au fost solicitate eliberări de autorizații de construire pentru lucrări cu caracter de conservare – restaurare a patrimoniului construit.

Fortificații. Probleme importante privind starea de conservare se pot semnala în cazul centurii de fortificație. Documentarul fotografic anexat ilustrează starea fizică a fortificației în anul 2017. Pe traseul de peste 930 m

al centurii de fortificații se semnalează situații diferite, prezentate în cadrul raportului de monitorizare detaliat.

Principalii factori care conduc la apariția unor degradări sunt lipsa întreținerii curente, neefectuarea la timp a intervențiilor de remediere a unor deficiențe.

Măsuri de intervenție privind fortificațiile. Măsurile specifice sunt prezente în raportul detaliat. Sunt necesare ample lucrări de restaurare și consolidare a întregului ansamblu.

Este imperios necesară realizarea proiectului de restaurare a Turnului cu Ceas și a Barbacanei, a proiectului de restaurare a zidului de incintă între turnurile Frângerilor și Măcelarilor.

Se impune o atenție deosebită *Coridorului doamnelor bătrâne* care prezintă multiple degradări.

Trebuie realizată expertizarea stabilității terenului și a zidului și stabilirea gradului de urgență a intervențiilor și elaborarea proiectelor de restaurare. Sunt necesare intervenții urgente pentru asigurarea integrității zidului și stabilității terenului în dreptul bisericii romano-catolice.

Refacerea aleii de promenadă și prevederea unor elemente de siguranță pentru vizitatori trebuie abordate cât mai rapid.

Construcțiile de cult:

Biserica din Deal. Stare bună, restaurată. Au fost restaurate inclusiv tâmplăriile și s-au luat măsuri de protejare a portalului nordic.

Biserica Mănăstirii. Parohia Evanghelică Sighișoara a inițiat un proiect privind restaurarea fațadelor, a tâmplăriilor, conservarea ancadramentelor ferestrelor, repararea jgheburilor și burlanelor, amenajare exterioară.

Ruinele vechii biserici gotice. Sunt conservate doar ruinele zidăriei exterioare de piatră. Într-o nișă în zidărie s-a executat o închidere a nișei cu un panou din lemn cu aspect nepotrivit.

Biserica romano-catolică. se află în stare fizică bună. Există riscul cedării zidului de sprijin.

Măsuri de intervenție pentru construcțiile de cult. Sunt necesare lucrări de restaurare, consolidare și întreținere curentă. Se va desfășura construcția din lemn din dreptul vechii biserici gotice. Sunt necesare măsuri urgente de consolidare a zidului de sprijin din dreptul bisericii catolice.

Construcții publice.

Primăria municipiului Sighișoara. Clădirea se află într-o stare fizică relativ bună. Sunt necesare intervenții de mai mare amploare la nivelul șarpantei și învelitorii.

Prima școală a orașului. Este în stare fizică bună.

Liceul Josef Haltrich. Este în stare fizică bună.

Alberthaus, Internatul Liceului Josef Haltrich. Clădirea suprapune parțial zidul de incintă al cetății, este o construcție aflată într-o foarte bună stare de conservare.

Casa venețiană, locuința turn. Se află într-o stare fizică bună. Se remarcă prezența umidității pe cca. 1,50 m de la sol.

Casa parohială evanghelică. Este în stare bună de conservare.

Gewerbevereinhaus, Casa Breslelor. Nu a beneficiat de o întreținere adecvată, elementele decorative arhitecturale sunt degradate.

Măsuri de intervenție pentru clădirile publice. Pentru clădirea Primăriei este necesară restaurarea șarpantei și a învelitorii în primă etapă, urmată de restaurarea întregii clădiri. Sunt necesare investigații privind proveniența umidității la Casa Venețiană. Sunt necesare, lucrări de mentenanță pentru toate clădirile publice.

Locuințele. Prin intervențiile din anii anteriori de restaurare și reabilitare a locuințelor, starea fizică a acestui fond construit s-a îmbunătățit. În urma procesului de retrocedare a fondului construit revendicat în instanță se constată tendința de transformare a spațiilor de locuit în hoteluri sau pensiuni.

În cazul imobilelor care nu sunt întreținute corespunzător, administrația locală va trebui să găsească soluții pentru asigurarea integrității acestor imobile.

Infrastructura de transport

Lipsa unei centuri de ocolire a municipiului conduce la dirijarea traficului de tranzit pe DN13/ E60, care traversează zona de protecție, adiacent zonei înscrise în Lista patrimoniului mondial.

Măsuri de intervenție. Este necesară realizarea centurii ocolitoare a Sighișoarei. Realizarea unei parcuri într-o zonă adiacentă zonei înscrise în patrimoniul mondial prin soluții care să nu afecteze negativ situl.

Infrastructura serviciilor

În Cetate lipsesc serviciile pentru populația rezidentă. Acest fapt contribuie la fenomenul de abandon al domiciliului stabil pe teritoriul Cetății. În zona Orașului de Jos infrastructura serviciilor este diversificată și bine reprezentată.

Măsuri de intervenție. Sunt necesare măsuri administrative, inclusiv prin Hotărâri ale Consiliului local, care să încurajeze diversificarea serviciilor în Cetate. Luarea măsurilor administrative de încurajare a derulării unor servicii de interes public pe teritoriul Cetății.

Condiții locale care afectează starea fizică

Vibrațiile generate de traficul rutier intens de pe raza municipiului au condus la identificarea a două zone vulnerabile la alunecări de teren: intersecțiile DN13 cu străzile Morii și Anton Pann și strada Cânepii, precum și două zone în care structura de rezistență a clădirilor este afectată: străzile Ilarie Chendi și Libertății.

Măsuri de intervenție. Limitarea tonajului autovehiculelor, consolidarea și restaurarea imobilelor și terenurilor afectate de vibrațiile generate de traficul rutier.

Alte activități umane

Primăria împreună cu poliția locală au efectuat 24 de acțiuni de control, în 17 situații fiind sesizate organele de urmărire penală pentru intervenții neautorizate la monumente istorice sau în zona de protecție a centrului istoric. Intervențiile neautorizate sunt diverse, înlocuirea nevizată a tâmplărilor de la ferestre fiind o situație mai des întâlnită și cu un impact mai ridicat.

Modificări climatice, evenimente meteorologice grave

Un factor de risc îl pot constitui fenomenele meteorologice extreme, care pot genera degradări ale patrimoniului construit.

Factori instituționali și de management

Primăria Municipiului Sighișoara și Fundația Mihai Eminescu Trust au încheiat un contract, având ca obiect închirierea Turnului Cojocarilor, și un contract de asociere în participațiune pentru restaurarea Turnului Măcelarilor și a bastionului aferent.

Între Institutul Național al Patrimoniului și Primăria Sighișoara a fost încheiat un Protocol în vederea protejării patrimoniului cultural al municipiului Sighișoara.

Trebuie actualizate PUG și PUZ pentru zona construită protejată.

Protecție, gestiune și monitorizare

Limitele monumentului istoric și ale zonei de protecție

Limitele monumentului istoric și ale zonei sale de protecție sunt suficiente pentru a menține valoarea universală excepțională; sunt cunoscute atât de autoritatea de gestionare, cât și de rezidenți / comunitatea locală / proprietarii de terenuri. Este necesară crearea, prin PUG în curs de elaborare, a unei zone de protecție a cadrului natural.

Sistemul de management / planul de management

Managementul municipiului se bazează pe Strategia de dezvoltare a municipiului Sighișoara pentru perioada 2014–2020 „Orașul muzeu”.

Educație, informare și conștientizare

Activitățile desfășurate inclusiv în cadrul Centrului Național de Informare și Promovare Turistică, anul 2017, sunt prezentate în anexa raportului extins.

Managementul vizitatorilor

Prin Centrul Național de Informare și Promovare Turistică în Municipiul Sighișoara, autoritățile locale urmăresc promovarea municipiului Sighișoara ca valoare istorică, arhitectonică și culturală, pe plan național și internațional. Acest Centru ar trebui să elaboreze planul de management al turismului durabil în Sighișoara.

Recomandări generale pentru spațiile publice

Asigurarea unei gestionări a vegetației, dezvoltată necontrolat, prin consultarea unui specialist peisagist; reabilitarea traseelor de poteci și trepte existente pe versanții dealului și în cimitirele din zona înscrisă în Lista patrimoniului mondial; crearea unui mobilier urban adecvat, personalizat pentru tipul de spațiu urban.

* Conform descrierii sitului și deciziei de înscriere în Lista Patrimoniului Mondial: <https://whc.unesco.org/en/list/902>

Fig. 1 Turnul Cositorarilor
(foto 2017, arhiva INP)

Fig. 2 Zidul în dreptul intrării în cimitirul evanghelic
(foto 2017, arhiva INP)

Fig. 4 Biserica din Deal
(foto 2017, arhiva INP)

Fig. 5 Casa pe strada Bastionului
(foto 2017, arhiva INP)

Fig. 3 Zidul de incintă în dreptul Liceului Josef Haltrich
(foto 2017, arhiva INP)

Fig. 6 Aleea de promenadă în zona estică a Cetății
(foto 2017, arhiva INP)

Biserici de lemn din Maramureș

CORNEL CONSTANTIN

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN

LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI-LPM)

Biserici de lemn din Maramureș

PIP MI-LPM	cultural, serial
NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM	904
ANUL ÎNSCRIERII	1999

LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
904	Biserici de lemn din Maramureș		8,94	54,97	63,91
904-001	Bârsana Biserica „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”, Bârsana, com. Bârsana, jud. Maramureș	N47 49 15.00 E24 3 21.00	2,80	6,19	8,99
904-002	Budești Biserica „Sf. Nicolae”, Budești, com. Budești, jud. Maramureș	N47 43 26.00 E23 58 43.0	0,60	4,99	5,59
904-003	Desești Biserica „Sf. Paraschiva”, Desești, com. Desești, jud. Maramureș	N47 46 27.00 E23 51 24.00	1,23	8,80	5,57
904-004	Ieud Biserica „Nașterea Maicii Domnului”, Ieud, com. Ieud, jud. Maramureș	N47 40 37.00 E24 14 18.00	0,73	4,84	5,57
904-005	Plopiș Biserica „Sf. Arhangheli”, Plopiș, com. Sisești, jud. Maramureș	N47 35 30.00 E23 36 16.00	0,29	10,10	10,39
904-006	Poenile Izei Biserica „Sf. Paraschiva”, Poenile Izei, com. Poenile Izei, jud. Maramureș	N47 41 56.00 E24 6 54.00	0,98	5,75	6,73
904-007	Rogoz Biserica „Sf. Arhangheli”, Rogoz, or. Târgu Lăpuș, jud. Maramureș	N47 28 12.00 E23 55 42.00	0,58	7,29	7,87
904-008	Șurdești Biserica „Sf. Arhangheli”, Șurdești, com. Sisești, jud. Maramureș	N47 36 24.00 E23 45 24.00	1,73	7,01	8,74

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (iv) – să fie un exemplu excepțional al unui tip de clădire, ansamblu sau peisaj arhitectural sau tehnologic care ilustrează o etapă semnificativă / etape semnificative în istoria umanității:

Bisericile de lemn din Maramureș sunt exemple excepționale ale arhitecturii vernaculare religioase în lemn, care a rezultat din schimburile între tradițiile religioase ortodoxe și influențele gotice,

într-o interpretare specific vernaculară a tradițiilor construirii în lemn, arătând un nivel artistic înalt și maturitate a deprinderilor meșteșugurilor construirii.

Factori care influențează autenticitatea și integritatea proprietății

Construcții și dezvoltare

Dezvoltarea comercială sau industrială este irelevantă în întreaga zonă.

Infrastructura turistică nu poate avea decât un impact pozitiv actual și de perspectivă, cu condiția respectării prevederilor regulamentelor de urbanism și ale avizelor tehnice ale Ministerului Culturii și Identității Naționale.

Poluare – Deșeurile solide, atât cele industriale, cât și cele menajere ca și poluarea apelor de suprafață pot avea un impact negativ în viitor.

Condiții locale care afectează starea fizică. Atât vântul, cât și umiditatea relativă (ca și apele pluviale sau freatice la Șurdești) au un impact negativ.

Utilizarea socială / culturală a patrimoniului construit

Utilizarea religioasă a bisericilor de lemn (în deplin acord cu funcțiunea originală) nu poate avea decât un impact pozitiv, atât în prezent, cât și în viitor. Modificările de identitate și de coeziune socială, ca și cele ale mijloacelor de existență, migrația, schimbările din rândul populației și al comunităților locale, au un impact atât pozitiv, cât și negativ.

Modificări climatice, evenimente meteorologice grave

Furtunile cu vânt foarte puternic și descărcări electrice, precum cea din data de 17 septembrie 2017, pot avea un impact negativ grav, date fiind formele elansate ale turnurilor acestor biserici. Pentru viitor trebuie prevăzute cercetări privind comportamentul structural – în special al turnurilor – la astfel de solicitări neîntâlnite anterior.

Evenimente ecologice și geologice neașteptate (incendii, alunecări de teren)

Având în vedere materialul (lemn) din care sunt construite bisericile, incendiile (de origine naturală) constituie un potențial pericol major. Trebuie pregătit un program de echipare a tuturor bisericilor cu instalații paratrăsnet moderne, de alarmare și de stingere a incendiilor.

Factori instituționali și de management

Activitățile de cercetare/urmărire de mic sau mare impact (anchete pe teren, chestionarea vizitatorilor, relevee, prelevarea de probe, etc.), activitățile de gestiune nu pot avea decât un rol benefic.

Protecție, gestiune și monitorizare

Limitele componentelor monumentului istoric serial și zonele lor de protecție

Există stabilite zone de protecție care sunt suficiente pentru menținerea valorii universale excepționale a monumentelor la toate cele opt biserici de lemn. Limitele lor sunt cunoscute atât de către autorități, cât și de către rezidenți, comunitățile locale și proprietarii de terenuri.

Plan de gestiune

Bisericile de lemn din Maramureș înscrise în LPM sunt folosite în cult ca biserici de parohie – Budești, Desești, Plopiș, Șurdești – sau ca paraclise ale bisericilor de parohie – Bârsana, Ieud, Poienile Izei, Rogoz. Modul de folosire al bisericilor nu a fost modificat de la înscrierea lor în LPM.

Planul anual de protecție și gestiune a monumentelor înscrise în LPM, nu a fost întocmit.

Consiliul Județean Maramureș prin Direcția de Dezvoltare Regională a întocmit proiectul „Circuitul Bisericilor de lemn din Transilvania de Nord”, care a avut ca obiect șaisprezece biserici din zonă, printre care și șapte biserici din lemn înscrise în LPM.

Managementul nu este decât parțial adaptat pentru menținerea valorii universale a proprietăților. Există o coordonare între entitățile și nivelurile administrative implicate în managementul sitului însă ea poate fi ameliorată.

Resurse financiare

Bugetul de care se dispune pentru conservare/întreținere este insuficient pentru nevoile esențiale ale managementului și împiedică serios capacitatea de gestiune.

Resurse financiare alocate – Fonduri europene POR, măsura 5.1 – Biserica din sat Plopiș.

Resursele umane

La gestionarea bunurilor patrimoniului mondial participă permanent 5% din personal iar ca sezonieri 95%; personal plătit 5% iar benevoli 95%. Există resurse umane adaptate gestionării patrimoniului mondial; un program este pus în operă – Circuitul Bisericilor de lemn din Transilvania de Nord; toate competențele tehnice au fost transmise celor care gestionează bunul.

Educație, informare și conștientizare

Există panouri standardizate cu emblema patrimoniului mondial, în limbile română, engleză și franceză, la toate bisericile de lemn din județul Maramureș aflate pe Lista Patrimoniului Mondial; obiectivele sunt semnalizate rutier în mod corespunzător, iar localitățile sunt semnalizate cu panouri aflate la intrarea și ieșirea din localitate.

Toate bisericile au puncte de informare turistică cu grupuri sanitare, nou construite.

S-au editat pliante și postere pentru toate monumentelor istorice cuprinse în proiectul „Circuitul Bisericilor de lemn din Transilvania de Nord”, inclusiv cele șapte din Lista Patrimoniului Mondial;

Managementul vizitatorilor

Numărul vizitatorilor este în ușoară creștere în ultimii ani, dar zonele lor de proveniență s-au schimbat puțin. Utilizarea de către vizitatori a bunului de patrimoniu mondial este gestionată, dar se pot aduce ameliorări. La cele opt biserici de lemn din județul Maramureș nu se percepe taxă de intrare.

Concluzii și recomandări

Probleme semnalate

În perioada 05–08.11.2017 a fost făcută o vizită pentru evaluarea gradului de protecție al celor opt biserici de lemn din județul Maramureș înscrise pe Lista Patrimoniului Mondial. Cu această ocazie au fost făcute următoarele constatări generale:

Având în vedere că bisericile sunt construite în întregime din lemn, ca și faptul că ele sunt relativ izolate în cadrul localităților, având amplasamente mai greu accesibile, primul dintre factorii ce pot avea efecte extrem de grave asupra lor ar fi producerea unui incendiu.

Principalele surse ale acestuia ar fi:

- focul deschis provenind de la lumânările aprinse în biserică, dar și de la cele din cimitir sau de la aprinderea gunoiului din preajmă;
- instalațiile electrice interioare, instalațiile de încălzire sau de iluminat;
- trăsnetele – deși bisericile sunt prevăzute cu paratrăsnete, în unele cazuri instalațiile sunt vechi și deteriorate, nemaifăcând față în caz de trăsnet;
- bisericile, cu excepția aceleia din Rogoz, nu au sisteme de semnalizare a incendiilor, nu sunt prevăzute cu hidranți și nu au pază conf. lege 564/19.10.2001;
- nici o biserică nu are întocmit un plan de evacuare al obiectelor de patrimoniu în cazul apariției unei situații de urgență;
- nerespectarea regimului zonelor de protecție ale bisericilor de lemn: în unele cazuri – Poienile Izei, Ieud sau Desești – se constată ridicarea unor clădiri noi (sau pod din beton armat la Desești) cu gabarite și regim de înălțime, materiale de finisaj și colorit al fațadelor aflate într-un contrast supărător cu specificul tradițional al zonei.

Pentru fiecare biserică în parte s-a făcut prezentarea completă în cadrul raportului detaliat.

Măsuri de remediere. Pentru remedierea lipsurilor semnalate sunt necesare următoarele măsuri:

- Amenajarea de locuri speciale pentru aprinderea lumânărilor, amplasate în locuri avizate de către DJP Maramureș și IGSU. La fiecare biserică trebuie numit un responsabil care să supravegheze cimitirele la sărbători. Punctele PSI, de cele mai multe ori învechite și deteriorate, trebuie reamenajate și dotate corespunzător.
- Este imperios necesară verificarea, redimensionarea și înlocuirea instalațiilor electrice interioare. Trebuie urgent verificate, reparate sau înlocuite instalațiile de paratrăsnet care trebuie verificate anual; trebuie instalați senzori de fum (care există numai la biserica din Rogoz) și semnalizare în caz de incendiu, amplasarea acestora fiind făcută în așa fel încât să nu afecteze pictura plafoanelor.
- Este necesară întocmirea și avizarea PUZ, care să stabilească zonele de protecție ale bisericilor de lemn și care vor trebui să prevadă și instalarea de hidranți, ca și amenajarea drumurilor de acces.

- În viitor trebuie asigurată paza bisericilor care dețin în cele mai multe dintre cazuri pictură interioară, icoane și obiecte de mobilier de mare valoare.

Priorități

- Remedierea tuturor aspectelor negative semnalate pe linie de PSI, având în vedere faptul că bisericile sunt construite în întregime din lemn și amplasate izolat în cadrul localităților.
- Rezolvarea problemelor de umiditate interioară care accentuează procesele de degradare ale picturii.
- Înlocuirea învelitorilor la cea mai mare parte dintre bisericile de lemn, cele existente având o vechime de peste 20 de ani și fiind foarte degradate.

Fig. 1 Bârsana (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 2 Budești-Josani (foto 2017, arhiva INP)

BCMI 2017

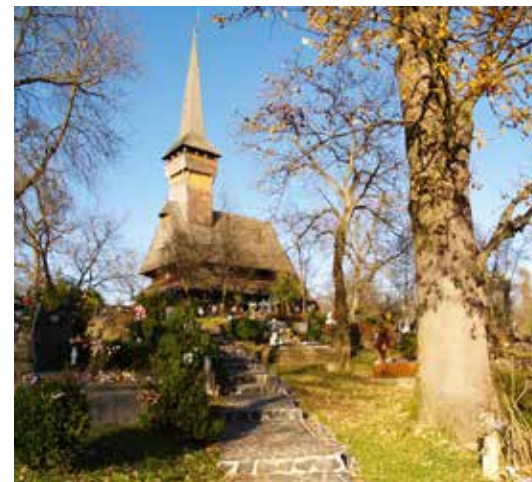

Fig. 3 Desești (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 4 Ieud (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 5 Poienile Izei (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 6 Plopiș (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 7 Rogoz (foto 2017, arhiva INP)

Fig. 8 Surdești (foto 2017, arhiva INP)

DIN ACTIVITATEA SISTEMULUI PUBLIC DE
PROTECȚIE A PATRIMONIULUI CULTURAL

4.

Cetățile dacice din Munții Orăștiei

ȘTEFAN BĂLICI

DENUMIREA MONUMENTULUI ISTORIC ÎNSCRIS ÎN

LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL (MI-LPM)

Cetățile dacice din Munții Orăștiei

PIP MI-LPM	cultural, serial
NUMĂR DE IDENTIFICARE ÎN LPM	906
ANUL ÎNSCRIERII	1999

LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

ID	Denumire și localizare	Coordonate geografice	Suprafață (ha)	Zonă de protecție (ha)	Total (ha)
906	Cetățile dacice din Munții Orăștiei		–	–	–
906-001	Sarmizegetusa Regia Grădiștea de Munte, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 37 23.00 E23 18 43.00	17,83	258	275,83
906-002	Costești-Cetățuie Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 41 34.00 E23 8 47.00	–	–	–
906-003	Costești-Blidaru Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara	N45 40 0.00 E23 9 47.00	0,5	46,2	46,7
906-004	Luncani-Piatra Roșie Luncani, com. Boșorod, jud. Hunedoara	N45 36 11.00 E23 9 0.00	1,2	11,3	12,5
906-005	Bănița Bănița, com. Bănița, jud. Hunedoara	N45 28 0.00 E23 13 0.00	–	–	–
906-006	Căpâlna Căpâlna, com. Săsciori, jud. Alba	N45 48 0.00 E23 36 0.00	–	–	–

Declarația de Valoare Universală Excepțională*

Ridicate în secolele I a. Chr. – I. p. Chr., Cetățile dacice din Munții Orăștiei demonstrează o particulară și unică fuziune a tehnicilor și conceptelor arhitecturii militare și religioase din Epoca târzie a fierului din Europa. Cele 6 cetăți, nucleul Regatului Dacic, au fost cucerite de romani la începutul secolului al II-lea p. Chr. Toate elementele constructive ale cetăților, ce au rămas într-o stare de conservare foarte bună, alături de contextul natural excepțional, oferă o imagine spectaculoasă a unei civilizații viguroase și inovative. Dealul fortificat și succesorul său evoluat, oppidum, au fost caracteristice pentru epoca târzie a fierului în Europa, iar cetățile dacice sunt exemple remarcabile ale acestui tip de apărare.

Atribute care exprimă Valoarea Universală Excepțională (OUV)*

criteriul (ii) – să ilustreze un schimb major de valori umane, de-a lungul unei perioade de timp sau în cadrul unei arii culturale, privitor la

evoluții în arhitectură sau tehnologie, arte monumentale, planificare urbană sau a peisajului:

Cetățile dacice reprezintă o fuziune a tehnicilor și conceptelor arhitecturii militare care au creat un stil unic.

criteriul (iii) – să poarte o mărturie unică sau cel puțin excepțională privind o tradiție culturală sau o civilizație care continuă să existe sau care a dispărut:

Regatele geto-dace de la sfârșitul mileniului I a. Chr. au atins un nivel excepțional socio-economic și cultural simbolizat prin acest grup de cetăți.

criteriul (iv) – să fie un exemplu excepțional al unui tip de clădire, ansamblu sau peisaj arhitectural sau tehnologic care ilustrează o etapă semnificativă / etape semnificative în istoria umanității:

Dealul fortificat și succesorul lui mai evoluat, oppidum, au fost caracteristice pentru epoca târzie a fierului în Europa, și cetățile dacice sunt exemple excepționale ale acestui tip de fortificații.

Factori care influențează autenticitatea și integritatea monumentului istoric înscris în Lista Patrimoniului Mondial

Conservare

Principalele probleme de conservare, prezente la toate cetățile, sunt desprinderile de blocuri și prăbușirile locale de parament, combinate cu deteriorarea materialului litic, provocată de factori fizici și biologici. Această patologie generală are accente critice, care necesită intervenții de urgență, prin sprijiniri și acoperiri temporare. Sunt necesare intervenții de anvergură pentru conservarea, restaurarea și punerea în valoare a siturilor, combinate cu măsuri de control al vegetației și gestiune a peisajului.

Față de aceste măsuri generale, fiecare cetate prezintă particularități. Astfel, la Sarmizegetusa Regia, factorilor de degradare deja menționați li se adaugă prăbușirea arborilor bolnavi – în ultimii ani, de când se fac înregistrări atente, peste 100 de blocuri din ziduri au fost dislocate sau distruse de căderea arborilor. Acest fenomen pune în pericol și vizitatorii sitului. Consiliul Județean Hunedoara, administratorul sitului, a realizat o primă campanie de identificare și marcare în vederea eliminării arborilor bolnavi. Prima campanie de extragere a arborilor se va desfășura la începutul anului 2018. În privința conservării și restaurării, în 2017 s-a pus în aplicare proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte”, prin care au fost înlocuiți stâlpii de lemn ai Templului mare circular și parapetul care mărginește Drumul pavat. Institutul Național al Patrimoniului a inițiat în noiembrie 2017, la solicitarea Consiliului Județean Hunedoara, studiile și cercetările preliminare necesare realizării unui proiect pentru sectoarele cercetate ale sitului arheologic. Finalizarea studiilor este programată pentru jumătatea anului 2018, iar la finele anului va fi încheiată și prima fază de proiectare, DALI (Documentație de avizare a lucrărilor de intervenție). La Costești-Cetățuie, o situație particulară este generată de prezența unor elemente constructive fragile: segmente consisente din elevația de cărămidă crudă se conservă la cele două turnuri (T1, T2) situate pe platoul superior. Ambele sunt acoperite

cu structuri provizorii de protecție ridicate în anii '80, care nu mai își mai îndeplinesc rolul – și pe care nu l-au îndeplinit niciodată în totalitate, din cauza streșinilor prea mici și a scurgerii apei în interiorul turnurilor. Astăzi cele două acoperiri sunt în stare critică și trebuie înlocuite. De asemenea, în cazul templelor, săpăturile arheologice care nu au fost urmate de măsuri de conservare și protecție pe termen lung pun probleme grave de deteriorare a materialului litic al plintelor. La Costești-Blidaru sistemele particulare de zidărie, cu blocuri mari intercalate în zidării de piatră brută, sunt degradate în lipsa intervențiilor curente necesare acestui fragil sistem de construcție. La Piatra Roșie sunt în mod special necesare intervenții la elementele excepționale – scara monumentală și poarta incintei superioare, dar și la zidurile din piatră brută ale incintei exterioare. La Bănița, poarta cetății, cu scara de acces sunt greu recognoscibile (acoperite de depuneri de pământ și vegetație) reprezentând o prioritate de intervenție pentru recuperare, conservare și punere în valoare. De asemenea, fortificația medievală de pe versantul dealului este în curs de deteriorare gravă și necesită intervenții urgente. La Căpâlna este de semnalat, în plus față de problemele generale ale cetăților dacice, starea de degradare a stâncii din vecinătatea turnului, cauzată de expunerea îndelungată la factorii de mediu, fără aplicarea unor măsuri de conservare. Proiectului de restaurare (2011) realizat la inițiativa Consiliului Județean Alba, deși a fost inclus în Programul Național de Restaurare, nu i s-au alocat fonduri pentru execuție. Între timp acest proiect nu mai reflectă starea de degradare a monumentului.

La cele prezentate, se adaugă problemele cauzate de lipsa unor sisteme de pază și protecție a siturilor: în special vandalismul, distrugerile cauzate de braconajul arheologic și cele generate de ritualuri desfășurate în legătură cu templele antice.

Nu în ultimul rând, dată fiind apartenența cetăților dacice la Parcul Natural Grădiștea Muncelului – Cioclovina (cu excepția cetății Căpâlna), este necesară abordarea integrată a problemei conservării, simultan prin prisma atributelor și criteriilor naturale și culturale.

Construcții și dezvoltare

Riscul unui impact negativ asupra seriei de situri ca urmare a unor proiecte de dezvoltare edilitară sau imobiliară este deocamdată redus, dar și inegal. În cazul cetăților Costești-Cetățuie, Bănița și Căpâlna, care sunt în contact apropiat cu așezări active, potențialul unui impact negativ indirect asupra cadrului mai larg decât situl propriu-zis (ceea ce în termenii Patrimoniului Mondial se numește setting–cadru) sau în zona de protecție este foarte ridicat. Dar și în cazurile cetăților Piatra Roșie și Sarmizegetusa riscul apariției unor construcții neadecvate în cadrul mai larg al siturilor este real. Pe Valea Grădiștii au apărut deja, în ultimii ani, o serie de construcții care depășesc scara arhitecturii locale și afectează peisajul local. Aceste aspecte însă nu pot fi controlate în condițiile inexistenței unor reglementări urbanistice detaliate – PUZCP (Plan urbanistic zonal pentru zone construite protejate) – sau chiar a celor de nivel mai general – PUG (Plan urbanistic general).

Problema trebuie abordată urgent, prin autoritățile locale și MDRAP, care au atribuții legale în acest sens.

Infrastructura de transport

În prezent niciunul dintre situri nu este afectat de infrastructura de transport, dacă nu luăm în considerare problemele vechi – distrugerea probabilă a unei părți importante a așezării civile de la Bănița odată cu construirea căii ferate Simeria-Petroșani-Tg. Jiu-Filiași (magistrala CFR 202). Tot aici, lucrările recente de modernizare a căii ferate au lăsat albia pârâului și poalele dealului marcate de neglijența și lipsa totală de considerație pentru mediu pe care multe șantiere de infrastructură le arată. Materiale de construcție rămase împrăștiate afectează zona limitrofă a sitului.

Accesul către situri este deosebit de anevoios – cu excepția Sarmizegetusei și a Cetățuiei de la Costești. Drumul de acces la Sarmizegetusa a fost modernizat recent, asfaltat și prevăzut cu parcuri locale și o parcare mai generoasă, deși insuficientă, la capătul de pe Valea Albă, în apropierea sitului. Amenajarea drumurilor de acces – carosabile și pietonale – pentru celelalte situri este absolut necesară, fără ca prin aceasta să se înțeleagă necesitatea de a moderniza fără discernământ. Deocamdată nu sunt anunțate noi proiecte de infrastructură.

Utilizarea socială / culturală a patrimoniului construit

Principalele utilizări social-culturale ale siturilor sunt cercetarea și vizitarea, ambele fiind sezoniere. Niciuna nu beneficiază de infrastructură corespunzătoare, deși Șantierul arheologic „Cetățile dacice din Munții Orăștiei” coordonat de Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca se bucură din acest an de o bază nouă de cercetare, amenajată în fosta școală a satului Grădiștea de Munte.

Cea mai problematică formă de utilizare actuală a siturilor, din punct de vedere al impactului potențial negativ pe care îl are asupra monumentelor, este utilizarea lor pentru ritualuri și practici spirituale, care implică unori și interacțiune cu monumentul și utilizarea de candelă și lumânări, care pot genera incendii de vegetație, cu efecte dezastruoase pentru monumente.

Nu includem aici braconajul arheologic, acesta depășind sfera utilizării sociale sau culturale și trecând în zona infracțională. Acest fenomen este activ, iar pentru a putea fi controlat necesită instituirea unui sistem de pază a siturilor. În cazul Sarmizegetusa Regia, aceste practici au dispărut odată cu asigurarea pazei permanente a sitului.

Paza și protecția

Lipsa qvasi-generalizată a pazei siturilor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este cauzată de imposibilitatea aplicării prevederilor legale privitoare la asigurarea pazei cu titlul gratuit de către Jandarmeria Română. Cu toate acestea, deși paza permanentă nu este asigurată, un prim pas a fost făcut, iar jandarmii din postul permanent de la Sarmizegetusa patrulează periodic în teritoriul sitului și al cetăților învecinate. Soluționarea acestei probleme trebuie să urmărească atât îndreptarea cadrului normativ (corelarea L 564/2001 cu HG 1486/2005), cât și prevederea unor proceduri de pază adecvate pentru situri arheologice și monumente istorice.

De asemenea, asigurarea pazei depinde în mod direct de clarificarea regimului de proprietate și administrare al siturilor.

Limitele componentelor monumentului istoric serial și zonele lor de protecție

Limitele siturilor și ale zonelor lor de protecție necesită analiză și revizuire în funcție de datele noi produse de cercetare. Cel puțin în cazul Sarmizegetusei, limita actuală a sitului înscris în Lista Patrimoniului Mondial nu cuprinde întreg sistemul defensiv, iar așezarea civilă este cu totul exclusă. Sunt necesare cercetări aprofundate de topografie și arheologie, pentru a putea eventual reconsidera aceste limite. Cele mai utile investigații care pot servi acestui scop sunt cele LiDAR. Acestea trebuie să analizeze un teritoriu mai larg – al ansamblului sistemului de fortificare teritorială – nu doar cel al celor șase cetăți incluse în Lista Patrimoniului Mondial.

Toate limitele vor trebui preluate în documentațiile de urbanism.

Plan de gestiune

Nu există un plan de gestiune, iar sistemul general de reglementare a protecției și gestiunii monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial se află în curs de revizuire, după expirarea sa în 2015.

Resurse financiare și umane

Anual Consiliul Județean Hunedoara alocă fonduri din bugetul propriu pentru asigurarea funcționării Serviciului Public de Administrare a Monumentelor Istorice care gestionează situl Sarmizegetusa Regia. În 2017 Consiliul Județean Hunedoara a alocat fonduri pentru execuția lucrărilor prevăzute în proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte” și pentru faza de studii și cercetări pregătitoare pentru un nou proiect de conservare, restaurare și punere în valoare a sitului Sarmizegetusa, elaborate de Institutul Național al Patrimoniului. În 2018 va aloca în continuarea fondurile necesare finalizării primei faze a proiectului, DALI. Pentru celelalte situri însă nu se pot face investiții atâta timp cât nu se rezolvă problema regimului de proprietate și de administrare, urmată de înscrierea în Cartea funciară.

Resursele umane sunt limitate, din aceleași considerente – doar șase persoane alcătuiesc Serviciul din cadrul CJ Hunedoara. Acest efectiv de personal va trebui suplimentat după ce se clarifică statutul celorlalte situri. Mai accentuată este lipsa de personal la nivel central, unde în secția de specialitate dedicată Patrimoniului Mondial din cadrul Institutului Național al Patrimoniului funcționează doar 2 persoane, mult sub necesar și sub numărul de posturi atribuite prin act normativ în 2016 (HG 908/2016) – 6 posturi, încă nealocate de facto.

Studii științifice, proiecte de cercetare

Cercetările arheologice sistematice continuă anual în situl Sarmizegetusa Regia și mai recent au fost reluate și la Costești-Cetățuie. În cursul anului 2017 au fost realizate cercetări arheologice preventive în situl Sarmizegetusa Regia, în vederea pregătirii proiectului de restaurare. În același scop au fost inițiate o serie de cercetări aplicative – cercetare geotehnică, petrografică, expertiză tehnică, relevu și studiu istoric preliminar – care

vor continua în 2018 cu alte studii și cercetări cu rol de fundamentare a intervențiilor de restaurare.

Proiecte de restaurare

În 2017 a fost implementat proiectul „Întreținere, restaurare, conservare la monumentul istoric Sarmizegetusa Regia-Grădiștea de Munte” și a fost inițiat proiectul de conservare, restaurare și punere în valoare a sitului, a cărui primă etapă – DALI – se va încheia la finele anului 2018.

Educație, informare și conștientizare

Situl Sarmizegetusa beneficiază de proiecte dedicate de informare a publicului (Ziua porților deschise – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), precum și de un sistem de interpretare prin infrastructură fizică (panouri explicative) și audio (audioghiduri). La cetatea Piatra Roșie se organizează, de asemenea, anual Ziua porților deschise (Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva; Universitatea de Vest, Timișoara; Fundația Dacica, Alun), prilej pentru activități cu rol educativ și de conștientizare. La Căpâlna există un panou general de informare recent instalat. Celelalte situri nu au nici măcar panouri generale sumare. Tot ceea ce se mai întâlnește sunt panouri vechi, din perioada înscrierii în Lista Patrimoniului Mondial, rudimentare și puternic deteriorate, ilizibile.

Managementul vizitatorilor

Numărul de vizitatori la Sarmizegetusa a ajuns la peste 70.000 în 2017, în creștere continuă față de anii anteriori (peste 60.000 în 2016; peste 30.000 în 2015; 28.000 în 2014; 26.000 în 2013; 10.000 în 2012). Pentru celelalte cetăți nu există date oficiale privind numărul de vizitatori (nepercepându-se bilet de acces).

Nu există un centru de primire a vizitatorilor în zona cetăților, după cum nu există un plan de preluare și distribuire a vizitatorilor către toate siturile și punctele de atracție. Acestea vor trebui realizate, odată cu Programul de protecție și gestiune, după clarificarea regimului de proprietate și administrare.

Concluzii și recomandări

La baza situației actuale a Cetăților dacice, care poate fi caracterizată ca fiind o situație gravă, se află problemele de natură legislativă și administrativă, respectiv neconcordanțele între reglementările legale privind protecția ariilor naturale și a monumentelor istorice și regimul fondului forestier, lipsa unui administrator legal al siturilor și neînscrisura în cartea funciară. Toate acestea blochează posibilitatea de a finanța lucrări la patru din cele șase cetăți (Sarmizegetusa are un regim special, fiind trecută în administrarea CJ Hunedoara; Căpâlna se află în proprietatea Comunei Săsciori). Aceste probleme pot fi rezolvate doar printr-un demers concertat al tuturor factorilor de decizie din domeniile implicate – cultură, natură, silvicultură, pază și protecție. În același timp, trebuie soluționată fără întârzieri suplimentare reglementarea sistemului de protecție și gestiune a siturilor UNESCO. Se va putea apoi iniția elaborarea unui program de protecție și gestiune pentru monumentul istoric serial, incluzând un plan de conservare și restaurare.

Fig. 1 Costești-Blidaru: parament destructurat între turnurile III și IV. (foto Șt. Bălci, arhiva INP)

Fig. 2 Sarmizegetusa Regia: blocuri cu desprinderi de material, inelul exterior al Templului mare circular. (foto Șt. Bălci, arhiva INP)

Fig. 3a Sarmizegetusa Regia: Templul mare circular, înainte de intervenție (foto septembrie 2017, P. Mortu, arhiva INP)

Fig. 3b Sarmizegetusa Regia: Sarmizegetusa Regia: Templul mare circular, după intervenție (foto noiembrie 2017, P. Mortu, arhiva INP)

Fig. 4 Costești-Cetățuie: Turnul-locuință 2, soclu din piatră și elevație din cărămidă crudă, în curs de deteriorare accentuată (foto Șt. Bălci, arhiva INP)

* Conform descrierii sitului și deciziei de înscriere în Lista Patrimoniului Mondial: <https://whc.unesco.org/en/list/906>